

Gagyí József

Közelebb, mint Kolozsvár **Moldvai (csángóföldi) riport**

I.

Hajnali két órákor indulok.

A vasútállomás, ahol majd leszálok a vonatról – Rekecsin Moldvában, a Szeret jobb partján – közelebb van Csíkszeredához, mint Kolozsvár. Meg lehet járni egy nap alatt: fél háromkor ér Csíkszeredába a Brassótól Csíkcsicsóig közlekedő személyvonat, onnan három után néhány perccel indul az a másik vonat, amelyik reggeli háromnegyed hétkor van Adjud-on (Domokos Pál Péter A moldvai magyarság című könyvében található térkép szerint a neve: Egyedhalma). Onnan már csak egy ugrás – a negyedik állomás – az észak fele, Bákóba tartó vonatokon a végcél. Tíz órákor már gyalogolhatok a községközpont felé. Visszafele pedig délután hat órákor kell vonalra ülnöm, hogy éjjelre – két átszállással – Csíkszeredában lehessenek.

Az állomáson kevesen ácsorognak. Egy csoportban négy bánatos legény. Egyikük talán fáradt, talán részeg: megtámogatják, de mégis minduntalan visszaereszkedik a padra. A négy legény – tanú rá a négy egymás mellé állított fabőrönd, azaz katonaláda – most rukkol be. Négy kísérő: két lány és két fiú van velük. A búcsúzás nehezen már túl vannak: a szülők nincsenek velük. Valami ismerős dallamú, de ismeretlen szövegű énekbe is bele-belekezd egyikük, de hamar abbahagyja.

Csikcsicsóból is rukkolnak. Hogy pontosan hányan, azt nehezebb megbecsülni, mert itt nagyobb, zajosabb a búcsúztatás ceremóniája. Az énekeket tangóharmonika-szó kíséri. „A gőzösnek jajde füstöl a kéménye, akéménye, azzal visznek az orosz határ szélre...”. Az apák pálinkás vagy borosüvegeket adnak körbe. „Na még egyszer utoljára!”, „Viseld jól magad, fiam!”. A legények még jó erőben

vannak. Kiengedik a hangjukat; az utasok kitódulnak csodát látni a vonatajtókba. „A zelege sárgára, leszerelő öreg bakák számára, mennek haza végleges szabad ságra...”. A lányok sírnak, búcsúzkodnak, jó hosszasan; van, amelyik már unja a hercehurcát: „Mét ittál annyit, Anti?”. „Arra kérem édesanyám vigyázzona göndör hajú babámra...”. Egy utas meséli: ma délben Nagybányán az állomáson nagy cirkusz volt, egy katonakísérő csoport randalírozott, a vonat oldaláról a táblát leverték, a rendőrség vitte, el őket. Egy idős ember közbeszól: „Ez a mai nem komoly, kérem. Én öt évig voltam katoná!”. A vonat elindul. Reggel Adjud-on a legények bőrdöndjeiken üldögélve halkán beszélgetnek, vagy hátukat a falnak vetve szunyókálnak. Vonatokra várnak: a galacira, a iaşira, a szucsávaira.

Adjud kisváros. Sétálva negyedóra alatt érek ki a piacra. Az üzletek még zárva vannak – kivéve azt a két kenyérüzletet, amelyek előtt hosszú sorok kígyóznak. Az egyik nem csak kenyérüzlet. Van egy részlege, ahol kopott címkéjű konzerveket, tésztaeműket, kekszet árulnak. Egy harmadik részleg pedig a korszak menő termékeit kínálja: rádiókazetefonokat, színes tévéket, videolejátszókat. Egyetlen márkásat sem látok közöttük. Két tévé működik: Tom és Jerry rajzfilm-kalandjaiban gyönyörködhetnek a kenyérért sorbaállók, meg a sort nem álló szájtátiak.

A piac „nemhivatalos” része a piacépületek közrezárta négyszögön kívülre, a járda szélére, vagy a járda szélén parkoló autók motorházára-tetejére telepedett át. Pontosabban: itt alakult ki, mert: itt több hely van; itt nem kell megfizetni az árusítási díjat; az elkülönüléssel jelezni lehet, hogy erre a térrészre a „piac” más szabályai érvényesek. Akik itt árulnak, azok a Pruton túlról, Moldáviából, vagy még azon is túlról jött románok, oroszok, ukránok (egy ogyesszai buszt is láttam a parkolóban). Nem sorolom, mi minden válik áruvá ezen a sötét színű piacon. Majdnem minden. Nekem a premier itt, Adjud-on: a gyümölcsfa-csemeték.

Közelebb lépek, meglapogatom. Valóban ott van rajtuk az árcédula (minőséget tanúsító jegy?), ékes orosz felirattal: fajta neve, származási hely, állami szabványszám. A járdán kb. harminc méternyi hosszon vannak kötegekbe lefektetve, vagy az autók orrának nekitámasztva, vagy csomagok elé felállítva a facsemeték. A harminc méteren legalább tíz árus üldögél (összehajtogatható kisszékeken, felfordított műanyag-vödörökön) vagy álldogál. Talán túl buzgó az érdeklődésem, vagy mert távolról sem úgy nézek ki, mint egy itteni átlag-vevő: gyanakodva fordulnak felém. Látom, a csemete-gyökerek vízesek, agyagosak, megkérdem hát (románul, természetesen) a

hozzám legközelebb álldogáló nőt: mikor hozták el otthonról a csemetéket? „Ó, nem most... itt elvermeltük, s most, amikor az ideje van, árusítjuk. Nézze meg, már rügyeznek!” Az árcédulákon ott van románul is a név: kajszibarack; késői kajszibarack; korai szilva; körte; őszi körte; meggy; fehér cseresznye. Ez utóbbi már valóban rügyezik, néhány nap múlva talán virágzik is.

A tulajdonképpeni piacot uralják a zöld színek: nagy halmokban csalán, sóska, spenót, saláta; zöldhagyma és jókora méretű práz – vastag gyökerű, széles levelű (majdnem sás-szerű) hagymaféle. Nagy a felhozatal élő bárányból is. Egy gergyói atyafi krumplit árul; Csíkszeredában, a zöldségüzletben feleannyi az ára, mint amennyiért ő adja. Néhány betonsztalon idebenn is „oroszk” kínálják áruikat. Körülöttük a legnagyobb a tolongás: ez az a vásár, amelyen – hite szerint – a legtöbbet nyerhet a vásárló.

A tömbházak sora, az új városrész tíz-tizenöt éves lehet. Az egyik frissen átadott négyemeletes árnyékában megpillantom a Helyi Tanács székházát: földszintes épület, a bejárati ajtó előtt két lépcsőfok, a tető inox-bádoglepkekkel frissen fedve, csillog-villog a közepén elhelyezett cifra tornyocska is. Ha a tömbházban egy második emeleti lakó kilép az erkélyre, akkor nem kell csipeszkednie ahhoz, hogy elnézzen a helyi adminisztráció központja fölé.

A régi főutcára kiérve jövök rá, hogy egykor milyen tekintélyes épület lehetett ez a székház. A régi házsorok: egy hosszú utca, melynek – kíváncsi lennék, miért – csak egy kis részét bontották le. A kissé jobbra majd balra kanyargó, alig észrevehetően emelkedő majd lejtő utcát észak-déli irányban járom végig. Ház ház mellett. Inkább: házacskák házacskák mellett. Embermagasságnál alig nagyobb, öt-hat lépésnél nem szélesebb az utca fele forduló oldaluk. Ezen: egy ajtó (általában földtől a tetőig, így be lehet lépni rajta anélkül, hogy meg kellene hajolni), kétfelől két ablak; az ajtó-ablakok előtt egy lépcső, vagy leginkább az sem. A tető: bádoggal borított. A házak színei: sárga, barna, szürke – és ezek árnyalatai, keverékei.

A házakban elől üzletek, műhelyek vannak (voltak) – hátul meg a lakóház-részek. Ez utóbbiakba csak az üzleteken-műhelyeken keresztül lehet bejutni. Elvértve akad egy-egy ház, ami mellett kapu is van. A szűk udvaron nyeszlett fák, keskeny járda; erről nyílnak a lakószobák ajtajai. De nem ez az építészeti megoldás az, ami jellemző. Akik valaha, talán száz éve sorra építették, egymáshoz ragasztották ezeket a házakat, azok életük egységének képzelték el a kettősséget: lakó- és munkahelyüket. Hátul **élt** – elől pedig, az utca felől zajlott mindaz, amiből **megélt** a család.

A nyitva felejtett ajtón át bepillantok egy műhelybe: két varrógép és két vasalóasztal fér el benne; meg egy polc a nyers- és készanyagoknak. Ha dél lenne, és nyári hőség, akkor, valószínűleg, tágra nyitott ajtók sorát láthatnám; ha pedig alkonyat, jó idő, akkor az ajtó elé kitett székeken üldögélnének a lakók. Vagy: üldögélhettek egykor, amíg nem államosították üzleteiket-lakásaikat. Amíg ki nem költöztették őket. Hová?

1994 tavaszán az üzletek-műhelyek homlokzatán egyaránt vannak állami vagy szövetkezeti- és magántulajdonra utaló feliratok. A nagyobbak, jelentősebbek – közülük néhány olyan, hogy két-három lépcső is vezet az ajtóig, és egy nagyobb kirakat van az ajtó jobb vagy bal oldalán –még mindig állami tulajdonban vannak, azaz olyan kereskedelmi társaságok tulajdonában, melyeknek az állam a fő vagy egyetlen részvényese. A magánkézbe került üzletek egyből, messziről felismerhetők: két-három, a környezetből előugró szín díszleg a cégtáblákon; például a világító narancssárga, a foszforeszkáló zöld. De a magánüzletek kirakataiban, a magánüzletek homlokzatán nem láttam egyetlen fényreklámot sem.

Az utca sora mintegy százötven méter után megszakad – azaz csak az egyik, a jobb oldal folytatódik mintegy száz méteren át. A bal oldalon füves tér van, mögötte négyemeletes iskolaépület. Az iskola kapuja mellé, a kerítéshez kikötve egy ló legelészik. A jobb oldali házsor egyik épülete kissé nagyobb, mint az átlag. A homlokzatán két, eddig nem látott jel van: az egyik csak évszám: 1888; a másik név-incipiálék és évszám: Gr. S. 1915.

Újra teljes az utca. A házak alakja, az elhelyezés sűrűsége változatlan. De itt már kevesebb az üzlet, a műhely. Az utca néptelen. Egymás után három olyan épület következik, amelynek ajtain fatábla, azon átvett vasrúd, a vasrúd végén nagy lakat. Visszafordulok.

Egy mellékutcán indulok az állomás felé. Kétfelől kertes házak. Két háztípus váltakozik: az egyik az egykori főutcán látott: az utca felől van a bejárati ajtó, kétoldalt a két ablakkal. Csak éppen a járda, a kerítés és a ház között ott egy kis virágoskert is. A másik típus: a bejárati ajtó a ház oldalán van, elől, a front felől ott a két reprezentatív, függönyös-felvirágzott ablak. A kerítések itt alacsonyabbak: az udvaroknak nincsenek titkai a szomszédok vagy az úton járók előtt. Az útról az udvarokba csak kiskapuk nyílnak. Nincsenek nagykapuk; nincsenek gépkocsi-bejárók; nincsenek az udvarokon garázsok. Nincsenek az udvarokon kutyák. Vannak virágágyások: fehér, sárga nárciszok. Virágzanak az aranyesők, rügyeznek az orgonabokrok. Figyeltem, de nem láttam egyetlen parabola-antennát sem a háztetőkön.

Adjud-tól Bakó felé visz a vonat. Az első állomás: Sascut (Szászkút). A harmadik állomás: az úticélm: Răcăciuni (Rekecsin). Esti szállásadó asszonyom, Máris néni többször is mondja a nevét, én először furcsállom, majd, mikor kellő bátorságot gyűjtöttem, rákérdezek: hogy is mondta? Megismételné? Mert én „Rossz-Rekecsinnek” értettem. Többször is megismétli, amíg rájövök: Jos (Zsosz, azaz magyarul: lent, lenti) Rekecsint mondott.

Már a vonatról megpillantom az épülőfélben levő, de így is hatalmas templomot. A templom mellett, a meredek domboldalon a vonatról is jól kivehető kereszték sora. Lassan megyek az állomásraól a főút fele: sorra elhagynak mindazok, akikkel együtt szálltam le a vonatról. Hallgatózom: az elhaladó csoportok, párok románul beszélnek egymással. Amikor kiérek a főútra, már senki sincs mögöttem, akit bevárhatnék, akitől megkérdezhethném: merre induljak a községgközpont felé. Bal felől a sarkon egy iskola áll; a gyerekek az udvaron játszanak; egy férfi könyököl a kerítésen. Őt szólítom meg románul: merre induljak? Majd tovább kérdezek: milyen vallásúaknak épül ez a nagy templom? „Tudja, az övéké, a katolikusoké. Két évvel ezelőtt kezdtek építeni. Azért haladtak így, mert külföldről segítik őket, a franciák, sok pénzt kaptak!”

A Helyi Tanács épülete előtt embercsoportok. Hallgatózom: kik beszélnek magyarul? A férfiak románul vitatkoznak: „Ma is elhúzza az időt, mindjárt jön valaki a megyétől, az is jó ürügy... Ma se megyünk ki a határba. Én bemegeyek, s megmondom neki!... Lassabban, te... Két héttel ezelőtt, amikor a rokonainak mérte, akkor sietett reggel korán...” Egy padon három asszony üldögél. A két idősebb fején feketés-vöröses, vastagabb anyagú kendő; ez nincs is megkötve, csak többször megcsavarva az álluk alatt. Az asszonyok nem románul beszélnek. Értem is, nem is, amit mondanak. Elhallgatnak, amikor hozzájuk lépek. Magyarul kérek bocsánatot, hogy megszólítom őket. Néznek figyelmesen. De hallottam, hogy magyarul beszéltek. A legidősebb megmozdul, kendőjét igazítja, rábólint arra, amit mondok. Az érdekelne, hogy miért gyűltek ide ma reggel az emberek. Egymásra pillantanak. A legidősebb szólal meg: „Idehívatott a primár (polgármester), mert kértük vissza a földjeinket, s masuralják (méri). De negyedik napja mind jövünk. Mondja, de nem csal (csinál) semmit ez a primár.” De nem maguk választották? „Mi, mi. De akkor mást ígirt, mint amit most csal”. Közbeszól az egyik fiatalabb asszony is: „Múlt évben is ígirt, hogy maszurálják. De olyan talgyes-balgyes volt, a maga nyámjainak, az ittenieknek maszuráltak, nekünk nem.” A legidősebb megtoldja: „Mi nem idevalósiak vagyunk, hanem Fundu Rekecsinből. Onnan jöttünk.

Kellene a föld, mert kellene munkálni. Apáink vették itt a sesen (síkon) a földet, s több mint harminchat éve, amikor kollektív lett, elvették, s most a primár nem adja”.

„Honnan jött?” Mondom, Csíkszeredából, s Külső-Rekecsinbe igyekszem. Soha nem jártam még erre, kíváncsi vagyok az itteni emberekre. Lassan mondom a szavakat, figyelem az arcukat. Mozdulatlan vonásokkal bólogatnak. Nem kérdeznek: kihez megyek Külső-Rekecsinbe? Nem mondják, kik ők, hol laknak a faluban. Nem kérdik, hány napot maradok. Nem mondják, hogy keressem meg őket is. Csak végighallgatnak, bólogatnak. Kérem: az úton felfele kell indulnom? „Igen, igen. Menjen, menjen csak, arra, arra...”.

II.

Az első útelágazásnál többen is álldogálnak. Megszólítok egy fiatalembert: autóbuszra várnak Külső-Rekecsin felé? Dehogy, arra nem jár autóbusz. Alkalmira várnak. Én nem várok, gyalog indulok neki a tizenkét kilométeres útnak. Majd, valahol útközben elhagy egy kavicszállító dömper; az üres raktérben az a nyolc-tíz ember kapaszkodik, dülöngél, akik ott álltak az útelágazásnál. Éjjeli szállásadómék lánya, a csikfalvi szövetkezeti üzlet elárusítónője aznap este tizenegykor sincs még otthon. Hozták a hírt mások, szerencsésebbek: egy traktor után kötött kabinban jöttek Alsó-Rekecsinből haza, és olyan sokan voltak a Külső-Rekecsinbe valamint Csikfalvára igyekvők, hogy a fiatalasszony egyszerűen nem fért fel. Most az éjszakában valahol gyalogol hazafele, lehet, hogy egyedül, lehet, hogy társai akadtak. A fiatal férj, aki bérelt autóval árut hozott az üzletbe, lerakta a ládákat, jól meg is ázott közben, vacsorázik és lefekszik. Felesége is így tenne az ő helyében.

Alsó-Rekecsin új központja: két-három emeletes tömbházak a főút mellett. A tömbházak földszintjén üzletek; a kenyérüzlet előtt sor. A régi központ: egy park, benne két szobortalapzat. Az egyikben Cuza fejedelem bronz mellszobra; a másik talapzat üres: a betűket oldalról gondosan lealapálták egykor, valószínűleg 1948 után, ugyanis, amennyire ki tudom silabizálni, Ion C. Brătianunak (az évszám jól látható: 1821-1891), a híres román liberális-politikus-dinasztia egyik alapítójának a mellszobra állhatott itt egykor.

Külső-Rekecsin fele indulok. Az első kanyar után meg kell állnom. Eddig csak olvastam róla, képen láttam, most itt áll előttem: egy frissen épített, még be sem fejezett vályogház. Az udvaron egy botra támaszkodó öregember. Bámulok, fejemet csóválom, jegyzetfüzetemet is előkeresem. Az öregember nem felém, hanem a

ház mögé indul. A házat a föld felett kétarasnyi (a föld alatt valószínűleg ennél nagyobb) betonlapra építették. Ajtók-ablakok még nincsenek rajta. Ez itt már majdnem készen van – de útközben az ilyenfajta házak építésének minden fázisát láthattam. Ugyanis: előbb kiássák az alapnak való helyet, megöntik a beton-alapot. Utána megácsolják a ház oldal-vázát, rá a tetőzetet tartó gerendázatot. Megépítik a tetőt (ebben az esetben azbeszt hullám-lemezeket fogtak fel a tetőgerendákra). A ház oldalvázának tartógerendái közé, egymás fölé, egymástól úgy harminc centiméternyi távolságra léceket szegeznek. A lécek között pedig feltöltik szalmatörökkel kevert agyagós sárral, vagyis: vályoggal. Ennek a háznak, mely előtt állok-bámulok, az oldala rücskös a kilógó sártól-törektől; ezután simítják, vakolják, meszelik le – ha ugyan levakolják, lemeszelik majd egyszer.

Fiatalasszony jön elő a ház mögül, a kerítésre könyököl, mosolyog. Románul szabadkozom, amiért megálltam. „Csak nyugodtan, minket nem zavar”. Az öregember is kikukucskál a ház mögül. „Rövid idő alatt is fel lehet építeni egy ilyen házat, de mi három év alatt jutottunk idáig, s még sok bajunk lesz vele. De olcsó volt, mit gondolsz, mennyibe került így a falazás? Na? Húszezer lejbe!” Inkább ezért jött elő a fiatalasszony, mint az öreg unszolására: elmondani annak az idegennek, aki itt báméskodik, hogy ők milyen olcsón készítették el ezt a szép házat. És télen meleg lesz, ha vályogból épül? „Ó, persze, a vályog jól tartja a meleget. Jó ház ez, higgye el nekem.” Nézem a vályogfalú, egyik részén emelt homlokzatú, kétszoba-konyhás házat, s előtte a lelkendező fiatalasszonyt, és én is bólogatok. Jó ház ez.

Hídon megyek át. Alatta, a széles mederben szinte eltűnik a kis patak vize. Ez vitte volna véghez három évvel ezelőtt azt a híres-nevezetes rombolást? A hídon túl idősebb ember jön szembe velem. Eddig minden szembejövőnek románul köszöntem jó napot, most is azt teszem. Az ember nagyon néz. Meg is áll. Utánam fordul. Ez csak egyet jelenthet. Magyarul, újra köszönök. Visszaköszön: „Aggyon Isten!”, hármat lép visszafele, én is ugyanannyit feléje. Nézzük egymást. Ő szólal meg előbb: „Hungriából jött?” Honnan? „Hungriából jött”, mondja másodszor is, de ez inkább olyan megállapítás. Mondom, nem onnan, nem Magyarországról, hanem Csíkszeredából. „Ott voltam. Voltam Csíksomlyón, búlcsbe.” Hol? Kezdek kétségbeesni. Hogy fogom én itt **megértetni magam**, ha ennyire nem értem, amit mondanak nekem? Később hallottam a szót román ember szájából: bílci (búlcs, azaz: búcsú). Az öreg megismétli a szót. Bólogatok. „Merre megy?” Külső-Rekecsinbe, ez az út oda

visz-e? „Ez, ez, csak felér a dombra, a tetőre, s jobb fele, jobbra megy le az út, azon induljon”. S Csikfalva? ”Csik (nagyon rövid i-t mond) is ott van. Jobbra induljon.” Bólogatok. Kezet fogunk. Isten megáldja. Isten magával.

Túl sok ideje jövök már ahhoz, hogy ez még mindig Alsó-Rekecsin legyen. Falunév-tábla sehol. De ezen csak most, utam elején csodálkozom. Sem ma, sem holnap nem látok egyetlen, faluvégén elhelyezett helységnévtáblát sem. Marad a másik mód: szembejövőtől kell megkérdezni a falu nevét. Így teszek én is. Öreg, vékony, magas, borostás parasztember ül az árok martján. Kezében kötél, a kötél végén, a kötél megszabta körön belül egy barnácska-soványocska tehén legelészik. Románul kérдем: Rekecsin ez még, vagy más falu? Megtudom, hogy ez már: Gîscani. És ott a dombon, azok az épületek? Van ott egy régi: az kastély, a bojár lakolt benne. Nagy úr, miniszter is volt akkoriban. A kastély mellé új épületeket is húztak, és ma az egész: bolondokháza. S nagy falu ez a Giscani? Nem nagy. És a lakói milyen vallásúak? Elvagyorodik. Már tudja, mi is érdekelné igazán. „Maga hova valósi?” Mondom. „Akkor maga magyar, igaz?” Igaz. „Itt Giscani-ban csak ortodoxok laknak. Aztán a másik faluban, Berindești-cn, ott vannak katolikusok.”

Lányok, asszonyok, lehetnek vagy tízen, ereszkednek éppen lefele az úton. Kik ezek? „Az iskolából, tanítónők, tanárnők.” Órára pillantok: háromnegyed tizenkettő az idő. Örülhetnek a gyerekek, jó rövid volt a mai nap itt Giscani-on, a suliban. Mindig gyalog járnak? „Autóbuszjárat nincs. Ahogy tudnak, szegények. Alkalmival, s gyalog.”

Elköszönök. Egy ujjal magához int. Bizalmasan, vigyorogva mondja: „Dă-mi 100 franci.” Azaz: adj 100 frankot. Meghökkenek. Aztán kapcsolok: száz lejt kér az öreg tőlem. Megcsóválom a fejem: altă dată. Majd máskor. Továbbra is kölesönösen vigyorogva válunk el.

A bolondokháza – azaz a hivatalos tábla szerint: Segítő Iskola és Otthon – félig nyitott kapuján fiatal lány kerékpározik ki. A kerítés legfelső részének beton-rácsán át egy fiatal férfi nézi, majd hirtelen artikulálatlanul üvölteni kezd. A lány visszafordul a kerékpár nyergében, visszaint, visszakiabál: „Ne sírj, holnap megint jövök”. A férfi tovább üvölt, a lány a kerékpáron távolodik.

Eddig is, ebben a lakiban is sok az új, vagy a most épülő ház. Kéznel van az alapanyag. A patakmederben a patakpart martjából kibányászott agyaghalmok. Megformált, halomba rakott, száradó lapos agyagtéglák; vagy agyaggal kevert törek, azaz vályog nagyobb

formákban alakítva, szintén rakásokba rakva. A szállításhoz pedig ott a fatengelyes-faküllős-vasráfos szekér, eléje fogva a két tehen. El kellett jutnom Külső-Rekecsin és Csíkfalva után Somoskára, hogy még a falu előtt, a határban az első olyan szekérral találkozom, amely elé egy pár ökör van fogva; és megpillantsam az első olyan szekeret a falu között, melynek tengelyei, rúdjai vasból voltak összehegesztve, és amely gumikerekeken futott.

Összeszűkül a völgy. Ez már Berindești – a Domokos Pál Péter-féle térképen: Berendfalva. Egy kanyarnál, a két mart között – az egyikén erdő, a másikon a falu házai – frissen kiképzett, nagy kövekkel kirakott patakmeder, kavicssal feltöltött út. Az árvíz után építették újjá az utat. Ha nem láttam volna, nem hinném: még Gîscani előtt egy oldalról beömlő patak derék munkát végzett. Megroggyantotta a hidat, melyen az országút megy keresztül; kétfelől a korlátot, a hozzá tartozó járda-részekkel együtt, leszaggatta, és beásta ötven-hatvan méterre a hídon túl a mederbe. Most a patak vize a hid piros-fehére festett vaskorlátjai között csörgedezik át.

Emelkedik az út. Utolérek egy tehenek vontatta szekeret, rajta kukoricás zsákok, mellette két fiatalember s egy legény baktat. Fülelek, milyen nyelven beszélnek. Románul. Tehát románul köszönök nekik én, románul köszönnek vissza ők. Megelőzőm a baktató teheneket. Harminc-negyven méterre lehetek már tőlük, amikor úgy rémlik: magyar szavakat hallok. Lassítok. Jól kivehető: egy lóvásárlási történetet részletez magyarul az egyik férfi.

A falun túl az út kis kanyarokkal kapaszkodik fel a dombra. A patakmeder lent marad. Az út egyik oldalán, de a másikon is a domb gerincéig fel, négy-öt diófából álló csoportok, diófa-ligetek. Virágzó szilvafa-sorok. Nyolc-tíz soros pászmákban, szőlősök. Szalagszerű szántók. Közel-távol: eke elé fogott tehenek, szántó emberek, tehenek előtt lépdelő asszonyok vagy gyerekek, a parcellák szélén szekerek.

Az út valóban jobbra tér le. Kétszáz méter, és egy másik patak völgyében találom magam. Átmegyek a hídon, s egy hármass úthoz érek. Ezt már nem kell kérdeznem, ismerem a térképről: balra, a patak felső völgyében Külső-Rekecsin; jobbra, a patak folyása mellett Csíkfalva. Ledobom csomagomat a fübe, könyökömre dőlök, nézelődöm.

A patak két oldalán, az út és a patak között, vagy az erdő és a patak között mindenütt a parcellákon asszonyok-emberek-gyerekek dolgoznak. Szántanak, boronálnak, vetnek. Legközelebb hozzám, az út mellett egy fiatal férfi fogja az eke szarvát, hat-hétéves forma kislány jár a tehenek előtt, kezében hosszú pálca, azzal próbálja

nógatni az állatokat. A tehenek nem úgy húznak, ahogy kellene, a férfi nagyokat kiált rájuk. Egy újabb forduló után elfogy a türelme: kikapja a kislány kezéből a pálcát, átkozódva agyba-főbe veri az állatokat. A tehenek farolnak, jobbra-balra rángatják az ekét; a kislány messze fut a friss szántáson, majd összegörnyed, fejét kezei közé rejti.

A patakon túl egy férfi egymaga kínlódik. Hogy két kezével az ekeszarvát markolhassa, a hónya alá fogja az ostort; időnként mégis csak előveszi, megcsapkodja a teheneket; azok megrugaszkodnak, az eke, amit csak félkézzel fog, kiugrik a borozdából. Megállnak, visszafarolnak; minden kezdődik elölről.

Egy férfi a szántást simítja a két tehén után kötött, erős favesszőkből készített szerszámmal. Rááll, hogy súly legyen rajta; majd leugrik, a tehenek elé fut, a járomrudat a helyes irányba fordítja; visszaáll újra a simítóra. Felesége nyakában hatalmas vászontarisznya, abból veti, lassan lépegetve, a kukoricát. Mikor felcihelődöm, elindulok Külső-Rekecsin fele, és mellettük vezet el az utam, újra megnézem: valóban, kukoricát vet a tarisznyából.

A falu két szélső épülete: az egészségügyi kör a patak felől, az erdő felől pedig a dombra épült, mutatós erdészház. Talán ez a legnagyobb lakóház a faluban. Az első csorgónál több ember áll. Magyarul köszönök, kiválasztom a „nekemvaló” idősebb embert, tőle kérdezem: messziről jön a víz? „Messziről, hétszázötven méterről. Télen-nyáron jó víz van itt. Volt cső, az árkot megástuk mi, meg tudtuk csinálni. Ma már nem tudnánk megvenni a csövet, sok para (pénz) kell hozzá.” Miközben beszélgetünk, a többiek szétszélednek. Gondolom, felteszem a kérdést, legfeljebb nem válaszol. De ha mégis, akkor megkísérelhetem annak tisztázását, hogy itt: mi az illem; hogyan kell köszönni, és: mikor kell románul, mikor kell magyarul köszönni ezekben a falukban.

III.

Rákérdezek: mondaná meg nekem, hogyan köszönnek egymásnak a külső-rekecsiniek; mikor köszönnek románul, mikor magyarul.

Az öreg habozik, nem kérdi, ki vagyok, honnan jöttem. „Mikor köszönnek románul, mikor magyarul. (Azaz: románul is köszönnek, magyarul is.) Románul mondják: bună ziua! Magyarul mondják: jó napot adjon Isten. De gyakrabban mondják: Isten megáldja!” Zavarba jövök. Hát persze, hogy így köszönnek. De honnan tudják, mikor melyik köszönést kell választani? Ezt a kérdést már nem merem feltenni. Lehet, erre is válaszolna valamit, és nem mutatná, hogy

nahát, ez az idegen is tölti itt velem az időt, nincs jobb dolga – ha már egyszer ide, a világ végére eljött. De nem tudna úgy válaszolni, hogy én abból okuljak. Elsősorban azért nem, mert az itteni világ minden dolgában én idegen vagyok. És ebből derül ki, már első pillanatban, az idegenségem: ha köszönök is, ha jól (azaz a helyi illemnek megfelelően) köszönök is, de nem tudom megmondani, hogy adott esetben éppen miért köszöntem jól, vagy miért vétettem el a köszönést. Idegen vagyok – nem ismerem az embereket, nem voltam részese ezer és ezer olyan mindennapi helyzetnek, amelyek azzal kezdődtek, hogy a résztvevők jól köszöntek egymásnak.

Közben elhalad mellettünk az a szekér, amelyet útközben hagytam el. Csak a legény gyalogol a szekér mellett, a két férfi valahol lemaradt. A legény köszön: „Jó napot, bátyám!”; az öreg válaszol: „Adjon Isten, öcsém!” – de közben épp csak odapillant.

Reflexből köszön, nem megfontolásból.

A csorgó előtt beton vályú; mögötte, már a kerítésen belül egy talapzaton, négy oszlop tartotta tető alatt álló kislánynagyságú Mária, karjában szent fiát fogja. Lába előtt sárga nárciszok; a talapzaton dróttal odaerősített műanyag piros rózsák.

Az öreget az árvízről kérdelem. Kiderül, hogy ő éppen nem volt itthon. „Jedtségem nem volt, csak a munka utána.” A kert földjét a kavics és az iszap alól kellett kibányászni. De a ház – mutatja – szerencsére fennebb van, már az oldalsó; a házba nem ment be a víz. „De akinek a házat elvitte, mehetett világgá.” Segélyeket nem osztottak a faluban? „Azokat a primáriára vittél, s a primár nem mind osztotta ki. Mentek, kérték. Küldte el őket: majd, gyertek máskor. Rossz ember ez a primár, nem segíti az itteni népet.” Teherautó áll meg mögöttünk. „Na, itt van a csendőr!” Így mondja az öreg: csendőr. A teherautó kabinjában valóban ott ül egy rendőr. Az öreg elköszön tőlem, megy, kinyitja a teherautó kabin-ajtóját, harsányan üdvözlözi a „csendőrt”. „Noroc, frate!” (Szerencsét, testvér!).

A patak túlsó partján, a homokkőbe üregeket vájtak, ötöt-hatot is egymás mellé. Az üregeket faajtók zárják le; fennebb, egy, az oldalnak támaszkodó udvar végében, az üreget lezáró vasajtót is láttam. Ki használhatja és mire ezeket a barlangokat? Az út szélén ott áll a szekér, amelyet elhagytam, s mely az előbb elhagyott. Köszönök a legénynek, felteszem a kérdést. „Abban tartják a bort, akiknek szőlője van. Van a házak alatt is beci (bécs, azaz: jpince) de kevésnek.” Miután elhagytam őket, és előttük jöttem jó ideig az úton, bizonyára megtanácskozták: ki is lehetek, mit is kereshetek itt. A legény azért megkérdi, hogy biztos legyen: „Honnit jött, Hungáriából?” Mondom, hogy nem; mondom, hogy honnan. Látom,

nem hiszi. Kérdezem: sokan vannak elmenve innen Magyarországra? „Sokan. Én is voltam, kicsi ideig. Debrecenben voltam, de hazajöttem.” Nézem a szekéren a zsákokat: szemes kukorica van benne. „Vettük a pujt (kukoricát) parával (pénzzel).” Állatoknak vagy vetni? „Mi már vetettünk. Enni, mamaligának (puliszkának).” Ma még egyszer találkozom ezzel a szekérral, a fiúval, a férfivel. Az iskolával szemben levő ház udvarára egy önjáró malom van beállítva. Egy kabinos traktor-utánfutót alakított át az élelmes vállalkozó: villanyárammal hajtott kis őrlőrész, sziták vannak benne. Kizárólag csak kukoricát őröl vele. Ott áll a szekér a nyitott nagykapu előtt, a zsákok lerakva róla, a kukorica felerészben már liszté őrölve. Eredményes napja volt apának és fiának.

Távolról látom: egy asszony lépdél át a patak fölé fektetett pallón. Festői: fejkendő, hímzett ing (legalábbis úgy látom távolról), fekete, piros szegélyű lepelszoknya; a vállán kapa. Távolról úgy látom, mintha a palló is ringana alatta. Közelebb érve kell meggyőződnöm arról, hogy ez lehetetlenség. A patakon átívelő palló: beton villanyvezeték-oszlop. Valószínűleg az árvíz döntötte ki, hozta le ide; és most egy ideig új szerepben szolgál. Szilárdabb, mintha fából lenne; csak nem olyan festői. Csíkfalván is, a falu elején (nem is kérdezem, volt-e ott híd a nagy árvíz előtt) a gyalogosok számára egy ugyanilyen van a víz fölött. Szolgál a következő áradásig.

Kettéválik az út: a bal fele tartó a patakmederben folytatódik, ott, ahol 1991 júniusában lezúdult egy éjszaka, éjfél után az árvíz. Én most jobb fele tartok, felkanyarodok a falu közé, elérek az iskolaépületig. Az úton kislányok jönnek szembe, kettesével-hármasával összefogva. Hátuk mögött fonják össze karjukat, egyszerre lépnek, nagy ívben kikerülnek. Az iskolaépület, melynek udvaráról kijöttek, ott az út mellett balfelől. A lépcsőkre állított széken fiatal lányok üldögélnek, mellettük, a korlátra ülve egy fiatal férfi. Ők lehetnek a tanszemélyzet. Az udvaron a gyerekek önfeledten játszanak, idehallatszik az ének: „Dombon török a diót...”

A falu közepén ott a katolikus templom. Vaskerítéssel van körülvéve a lebetonozott templomudvar. A templomépület minden bejáratán ott van egy külső, barnára festett, lelakatolt vasajtó is. Megállítok egy arra járó asszonyt: mikor lehet bemenni a templomba? „Csak vasárnap nyissák, más napján bécsányják (becsinálják, bezárják).” Hétköznap nem is mennek be egyáltalán a templomba? „Bemennek, be. Jó a páter, kinyicsa. Aztán amikor elmegy, bécsánnya.”

A templom mellett többfele ágazik az út. Balra, kifele a

domboldalon egyre szűkebb, kanyargósabb. Szorosan egymás mellett állnak a házak, a kis, sáros-földes udvarokon éppen csak elfér egy szekér. Kisméretűek, – sőt, az én csiki méretekhez szokott szememnek nagyon is kicsik – a gazdasági épületek. Egy ház ajtaja előtt, a kilincshez támasztva egy seprű. Gyermekkoromban, a székelyföldi falvakban láttam utoljára ilyent. Ma már a falvakban nem bízzák a seprűre a házörzést. Megszűnt a seprű-állítás úgy is, mint egyezményes jel: nincsenek otthon a háziak. Ezt ma modernebb formában jelzik: bezárják a kaput.

Egy kerítés mellett kis virágskerttel, lécekkal körbevett, kékre festett kereszt. Rajta Szent Antal kép, és fentről lefele futó, fehér alapon kék betűk. És magyarul a felirat: **Jézus barátja könyörögj érettünk.** Az első magyar nyelvű felirat, melyet Moldvába érkezésem óta látok. Ott a kereszt az állítás éve is: 1935. A kép előtt csokorban műanyag virágok: zöld szárú piros rózsák, fehér kardvirág.

Fennebb, egy kicsike kis téren négy utca kereszteződik. Itt is egy kereszt áll: Jézus Szentséges Szíve tiszteletére. A kereszt lábánál befőttesüvegekben nyíló sárga nárciszok. Egy lélek sincs sehol. Csak a házak utcára néző ablakai; kis ablakok, melyeket csaknem teljesen elfoglalnak a muskátlik. De vannak ablakba kitett képek is; Mária a kisdéddel; II. János Pál pápa arcképe. Egy ablakban akár több is; a temető felőli úton láttam olyant, melyre a pápának négy arcképe volt kitéve. Kisméretűek ezek a házak, nincs sok helye mindannak, ami szimbolikus.

Visszafele tartva veszem észre, hogy elkerülte a figyelmemet az a keresztfa, mely a templommal szemben az út mellett áll. A megfeszített Jézus korpusza rajta, és magyar felirat: Imádunk tégedet.

A templom jobb oldalán lejtős kis utca van. A jobb felén házak, udvarok, kapuk, a bal felén egy kertet magas deszkakerítés határol. Nyolc-tíz nagyobb-kisebb gyermekből, fiúkból és lánykákból álló csapat játszik az utca jobb felén, a napos oldalon. Sarat, köveket gyűjtenek, kerítést, házat, ólat építenek. Vagy egyszerűen csak gyúrnak, alakítják az agyagos sárt. Megállok, mielőtt észrevennének. Különösen a lányok csoportja van elmerülve. A fiúk felnéznek, észrevesznek, lökdösik egymást. A lányok megriadnak, egy csomóba összefutnak az egyik kapu elé. A kapu előtt elhaladva veszem észre, hogy benn az udvaron egy nagymama üldögél; valószínűleg rá hagyták a gyermeksereget.

A gyerekek félnek, de kíváncsiak is. Lassan lépegetek, jól megnézhetnek. Minden arc felém fordul. Mosolygok, köszönök: jó napot, mit játszatok? A nagyobbacsókra néznek, bátorítólag

ismétlem: jól játszottok? Elfordítják a tekintetüket, ahogy melléjük érek. Nem válaszol egyikük sem. Nem értenék a szavaimat? Kérdem: tudtok magyarul? Egy nagyobb fiú bólogat. Megnézem, amit építettek: ügyesek vagytok! Átvillan az agyamon, hogy guggoljak le, és kezdjek én is velük együtt építgetni. Mit szólnának? Feloldódnának idővel? Utánam fordulnak, ahogy elhaladok. Az utca végén megállok, visszatekintek. Mint egy panoptikumban: mindegyik gyermek felém fordulva, mozdulatlanul áll vagy ül. El kell tűnnöm a sarkon túl, hogy újra játszodni kezdjenek.

Visszafele menve látom, hogy az iskola udvarán még mindig ott játszanak a gyerekek. Betérek, románul köszönök, szóba állok a tanúgyiekkel. Az ötödik-hatodikosoknak vannak délután óráik, most éppen szünet van, de mindjárt beterelek őket az osztályokba. Sok ebben a faluban a gyermek, több mint háromszázötvenen járnak az egy-nyolc osztályokba. A tizennégy tanerő közül négy főiskolát vagy egyetemet végzett, a többi érettségizett. Miközben a vontatható kukorica-örlő malmot nézem, valóban beterelek a gyerekeket az osztályokba. Mármint azokat a gyerekeket, akik az udvaron játszanak; az iskola mögött, az úton sétáló kislányokat nem. Fölösleges volt annyit kérdezősködnöm; megzavartam a tanárok, gyerekek délutáni programját.

Most érek le a patak felőli falurészbe. Ezen az utcason – most már utca sincs, csak a romok között összevissza ösvények – vágatott át az árvíz. Ahol leérek, a patak túlsó partján, a kavicsba-homokba-törmelékbe beágyazódva két, soktonnás vaskonténer rozsdásodik. Honnan sodorhatta őket ide a víz? Ki fogja majd kiemelni, elszállítani innen?

Ahol most járok, az mind a lezúduló víz útjában volt. Nincsenek határok, mert nincsenek kerítések. A nagyobb épületek – házak, istállók – állnak, de nincs ház formájuk, istálló formájuk. És főleg: itt néptelen minden. Nemcsak emberek – hanem kutyák, kapirgáló tyúkok sincsenek; nincsenek az emberi tevés-vevés zajai, nincsenek állathangok. Házak vannak – ablakaik, ajtóik helyett lyukakkal. Vagy házromok: egyik felük beomlott, a fedél félrecsúszott rajtuk. És mindenütt törmelék, vízhozta üledék. Nincs kert, zöld fű, virág.

Húsz-harminc ház, gazdaság állhatott itt, ma egy sincs visszaépítve, újraindítva. Innen csak elköltözni lehetett: a falu más részeibe; vagy el a faluból.

IV.

Rekecsin temetőjére a falu fölött, a templomtól a domb gerince fele tartó girbe-gurba utca mellett talállok rá. Be van kerítve. A falu felőli oldalán kiskapu van; a mező fele néz a tárva-nyitva álló nagykapu. Sűrű árnyékot szilvafa-erdő lombjai szőnek. A temetőben: csak fakeresztek. Tíz-tizenöt centinél nem szélesebb az anyaguk, embernél nem magasabbak. Erre a felületre kell felelni egy életút állomásait.

Kialakított, gondozott sírhantot csak a főkapu mellett látok; még a hátsó kerítéssel párhuzamosan húzódik két rendezett sor kereszt. A szilvafa-erdő alatt sima a föld, sárga nárcisz-bokrok a fűben. És az árnyékban, majdnem félhomályban egy-egy öregebb fa vastagabb törzséhez támasztva, vagy csak úgy halomban: elkorhadt, kidőlt kereszték sokasága. Még itt vannak; még nem takarította el senki. Már nem is fejfa-keresztek: a megfeketedett fán már semmiféle vésés-írás nyoma nem fedezhető fel. Meddig tart itt, a külső-rekecsini temetőben a látható-tapasztalható emlékezet?

Járok keresztől keresztig. Betűzöm az írást a Maria Porondi, Martin Fartade, Anita Istoc, Gheorghe Istoc, Catrina Bulasi, Elena Tamas, Ferent Cochior Tamas, Varvara Demsa keresztfáin. A legrégebbi keresztfára vésett évszám, amelyet fel tudtam fedezni: 1953. Talán nem tévedek nagyot, ha úgy gondolom, hogy az ezerkilencszázötven előtt elhaltak már csak az Egben – a nyomaik pedig csak a keveseknek, a ma is élő rájuk emlékezőknek a tudatában léteznek.

A temetőkerítésen túl frissen szántott földparcella. A kanyargó út mellett, még lombtalan diófa árnyékában két fiatalasszony üldögél. Mellettük a járomból kiszabadított két tehén kérődzik, hever, fejét megrázza egyszer-egyszer. Asszonyok, állatok pihennek a befejezett szántás után. Aztán majd fölcihelődnek: ott látom a szekér mellett a már leírt szántás-simitó szerszámot. Délután be kell fejezni a munkát – boronálásnak nevezem nagyhirtelen, holott boronának híre-nyoma sincs – hogy majd vetni lehessen. A szántott részen túl szőlős: két idősebb asszony hajladozik, kapál benne. Visszafele utamban olyan, az út és a patak között levő parcella mellett haladok el, amelynek földjét két asszony – anyós és meny, vagy anya és lánya – ásóval forgat meg. Itt voltak akkor is, amikor jöttem, csak akkor pihentek. Nem sokat haladtak a mai nap. Holnap is ki kell majd jöjjenek erre a szántóföldre – ásni. Hol vannak itt a férfiak?

Benyitok a falu végén álló Egészségügyi Kör ajtaján. Az egyik szobában, az egyik ágyon idős, kontyba font hajú asszony. Nem tudom eldönteni: egy beteg, vagy egy alkalmazott. Az orvos után érdeklődöm. Románul válaszol: „Csak én vagyok itt ilyenkor, délutánonként. Itt voltam alkalmazott, már nyugdíjas vagyok, de délután és éjjel én vagyok itt egyedül.” Mondom: a statisztikák érdekelnének: lélekszám, főbb krónikus betegségek, gyógyszerellátás, születések. Ahogy kimondtam, meg is ijedek egy kicsit: nem hangzik ebben a környezetben túl hivatalosnak, netán ellenségesnek az, amit mondtam? De a néni szemlátomást örül, hogy végre valakivel beszélgethet. Jó, hogy hozzá jöttem, persze persze, elmond mindent, üljek csak le. Honnan is jöttem?

Nagyon megörvend, amikor hallja, hogy Csíkszeredából. „Van ott nekem egy leányom! Oda ment férjhez, kint laknak, nem bent a városban, hanem kint az Udvarhely fele vezető út mellett. Ott mellettük vannak még házak. Gazdálkodnak.” Az Erdőalján? „Ott, ott! Voltam én is náluk, jól vannak. Van négy tehenük. Ők építették a házat, van birtokuk, nagy kaszálójuk. Van egy unokám is ott nekem, egy lány. Én, tudja, román vagyok, de a lányom magyar. Az unokám magyar iskolába jár, és amikor ott vagyok, akkor mindig tanít magyarul. Tudja, én értem, amit mondanak nekem, de válaszolni nem tudok. Van egy fiam is, most kinn dolgozik Magyarországon, hogy gyűjtsön pénzt, mert építeni akar. De azt beszéltük, hogy ne itt vegyen, ne ebben a faluban, hanem ott, a testvére mellett, ott vegyen egy helyet, legyenek együtt.” És magával mi lesz, itt marad egyedül? „Van nekem egy férjem, az még jár munkába. Házam nincs, mert elvitte az árvíz. Szerencse, hogy éppen nem voltunk otthon, mert hanem nem élnék. Pontosan emlékszem: 1991 június huszonnyolcadikán volt a nagy árvíz, éjfél után egy órákor. De olyan gyorsan! Olyan hirtelen! Aztán ami bent volt, mindent vitt. A nagy szekrényt az udvaron kaptam meg, a ház oldalán egy nagy lyuk lett, azon kivitte a víz. Aztán összeszedgettük, amit lehetett. De nekem már nem kell sok. Itt fedél van a fejem felett, megbecsülnek, a nyugdíját kapom, s dolgozom is. Kérdezze meg a falusiakat, itt mindenki ismer. Én vagyok a **külsőrekecsini bába**.

Nem kesereg, nem panaszkodik ez az asszony. Azt, hogy ő mit ér az itteni szenvedő embereknek, hogy mit tett a szenvedő asszonyokért – azt nem moshatja el árvíz. Úgy mondja, olyan büszkén: „a külsőrekecsini bába” – mintha azt mondaná: az angol királynő. Itt ő mindenkiel jót tett; itt mindenki rá van utalva; ennek a világnak ő a tengelyében van. És bár a sors súlyos csapást mért rá – ő nem a zúgolódást, hanem a megbékélést választotta.

Mikor jár ki ide orvos? „Lentről jár ki, egy hónapban egyszer. Amikor oltások vannak. Itt van egy fél nap, s kész. Aztán jönnek kéthetente az **angolok**.” Kicsodák? „Az angol doktorok. Ott laknak Bakóban, kéthetente egyszer kijönnek. Van velük egy olyan asszony, hogy az tud velük beszélgetni. Érti a nyelvüket, na. Hogy is mondják...” Tolmács? „Az, az. Jönnek, akkor a betegeket megvizsgálják. De olyan mérgesek néha, annyit kiabálnak! Szerencsére nem értjük. Adnak gyógyszereket is. Máshonnan nem is nagyon kapnak gyógyszereket az itteniek. Csak én amit adok nekik, ilyen füveket, amit erdőről-mezőről gyűjtöttem. Az is jó, ha más nincs. Az éjjel is, felébresztenek: gyere, bába, mert meghal az asszonyom! Futok, nézem. Tudja, erősen vérzett, mert egy olyan korú asszony, hogy most marad ki a vérzése, menopauza. Vérzéscsillapító kellene adni neki, de honnan? Sok vért vesztett, itattam vele sok folyadékot, mondtam: szerezenek ribizlibefőttet, vagy áfonyabefőttet, abban sok a vas, azt egye. Mondtam az urának: mit csináltál vele, miért hajszoltad? Pihenni kell, két napig nehogy a kapun kiengedd! Megígérte, s meg is fogja tartani, mert jó ember, szereti a feleségét. S a múltkor is, jön egy kicsi asszony, fiatal, tizenkilenc éves, a gyereke ötödik hónapos, az is éjszaka jön, hozza a kicsit: csináljon valamit vele, mert egyfolytában lázas. Emlékeztem, hogy az angol doktorok valami szirupot adtak neki a gyógyszereikből, kértem: adod a szirupot a gyerekeknek? Adom. Mikor adod? Kiderült, hogy mikor adta, mikor nem! S akkor még várta, hogy jobban legyen! Aztán leszidtam, s megyek hozzájuk naponta háromszor, én adom be az orvosságot. De gyenge a kicsi, az anyjának nincs elég teje, itt gyermektápszer nincs. Valahogy csak lesz. A fiatalasszony egyedül van, a férje elment pénzt keresni külföldre, az anyja nem segíti, az anyósa nem törődik vele... Látja, van nekem dolgom elég!”

Látom. És ha már mindenkin segít, akkor segítsen rajtam is: itt kell töltenem az éjszakát Csíkfalván, ki lenne az, akitől szállást kérhetnék? „Én mondanám, hogy aludjon itt, de itt nincs több ágy, csak nekem s a férjemnek. De kap jó szállást, ne féljen. Menjen Pista Páduruhoz (Erdész Pistához), ott van a felesége, Mária, biztosan szívesen fogadják. Vagy ott van a nagynénim is, Bandrabur Katrina, ő egyedül van. Menjen előbb Pistáékhoz.” És hivatkozhatok arra, hogy ő küldött? „Persze, nyugodtan. Mondja, hogy én küldtem, a külső-rekecsini bába. Akkor majd kap szállást.”

Megnyugodva indulok tovább: lesz szállás a fejem felett. A bába kikísér. Én még megkérdelem azt, amiért betértem hozzá, de amiről benn, a beszélgetés hevében, el is felejtkeztem: hány lakosa van a falunak? „Ötszáznegyven ház, kétezernél több lakos. Itt nálunk sok

a gyermek, tudja.” Köszönök mindent. „Nincs mit. Aztán jöjjön még erre, s keressen meg!”

Amíg bent voltunk, egy kis eső esett, megnedvesítette az út porát. Asszonyok jönnek haza a mezőről: a vállukon kapa, a kapáról lóg le hátul a tarisnya; a kezükben a cipőjük, azaz egy gumi-kalucsni szerű lábbeli (nagyon hasonlít az egykori bocskorra).

Az egyik földdarabon hárman krumplit ültetnek. Elöl az anya halad: kapával árkot ás. Mögötte a fiúcska vedret visz, egyenként belehelyezi az árokba a krumplikat. Leghátul a serdülőlány, akinek a munkaeszköze a meztelen lába: talpával simítja egyenesre a homokos földet.

Csíkfalva fele nagyobb eső esett, tócsákban áll a víz az úton. Asszonyok jönnek kapa nélkül, nehéz tarisznyával a vállukon, – valószínűleg távolabbi falvakból, Pokolpatakról vagy Klézseről. Ők is meztláb vannak.

Csíkfalva végében egy kút mellett a keresztfán magyar felirat jelzi, hogy Szent Márton püspöknek állították. A következő keresztfán románul írja: Santa Maria. Már annyira hozzászoktam, hogy a keresztfákat csorgók, kutak mellé állítják, hogy meglepődöm, mikor emellett nincs se csorgó, se kút. Szétnézek, felfedezem; az utca túlsó felén, szemben csak ott van. Mert itt, ezen a mélyen vallásos katolikus vidéken a forrásnak, mint pogány szent helynek a kultusza tovább él – most az ide állított szimbólum emeli ki a profán környezetből a helyet.

Véletlen szerencse: éppen Pista Păduraru feleségét szólítom meg, románul, hogy a férjéről, szállásról érdeklődjek. Mondom, hogy a külső-rekecsini bába küldött hozzájuk. Magyarul szólal meg: „Mondja maga is magyarul!” Kiderül, hogy a falu felső végén van kertjük, istállójuk, és ő oda igyekszik éppen krumplit ültetni. A férje valahol az erdőn intézi a dolgát, a lánya és a veje, akik velük laknak, lenn vannak a községközpontban – tehát senki sincs otthon. A szállás, hát arról lehet szó, hely van. Ajánlkozom: elkísérem a kertbe, és ha kell, segítek neki krumplit ültetni. „Jöjjön csak, ott üldögélhet, pihenhet. Maga messziről jött, maga fáradt.”

Visszafelé tartva mindent megbeszélünk: honnan jöttem, mi a foglalkozásom, ki a feleségem, hány gyerekem van; hol van a nagyobbik fia, hol a kisebbik, hol épít házat a veje. A kertben tényleg nem engedi, hogy dolgozzak, pedig a munka nem igényel nagy szakértelmet: árkot kell ásni, beletenni a krumplit, visszahúzni a földet. „Nem lehet, maga vendég, mit szólnának hozzá a falusiak?” Így hát ravaszodom: beszélgetünk, és amikor leteszi a kezéből a

kapát, akkor én felveszem, kapálok egy sornyt, aztán, kérlelésére, visszaadom. Megérkezik a férje is, bemutatkozunk. Ő is beleegyezik abba, hogy éjszakára a vendégük legyek; ő sem engedi, hogy segítsek, inkább le akar ültetni egy fatönkre, hogy pihenjek. Az, hogy üldögéljek, amíg ők dolgoznak, nem épületes dolog. Inkább úgy döntök, hogy megnézem az új templomot, elmegyek a temetőbe. Majd alkonyatkor beállítok a házukhoz.

A templomhoz földbe ásott cementlapok során kell felkapaszkodni. A domb alatti házban a nagyvilág eseményei iránt érdeklődők lakhatnak: hangosan szól a rádió. Ma délután egyenesben közvetítik a szakszervezeti vezetők és Văcăroiu miniszterelnök tárgyalását. Többperces, nyugodt hangnemben elmondott érvelések, rövid, indulatos közbeszólások, éles közbekiáltások váltakoznak. Hallom, amíg felérek a templomhoz; amíg körbejárom a templomot. Aztán, ahogy a temető fele indulok, nem hallom már a nagyvilág zajait.